

Визуална документация и социализация на нематериалното културно наследство в Северозападна България

Методология за теренни проучвания¹

1. Въведение

Нематериалното културно наследство – традиции, вярвания, обичаи и знания, предавани през поколенията – е ключов елемент от културната идентичност на даден регион. В Северозападна България (областите Монтана, Видин, Враца и прилежащи общини като Лом и Чипровци) са запазени уникални фолклорни вярвания в свръхестествени сили и митични същества. Тези вярвания – предания за вампири, самодиви, върколаци, магически обреди за дъжд и др. – съществуват в културната памет на местните общности и продължават да будят интерес със своя мистичен характер. Съхраняването и документирането на това наследство е важно както за науката (етнография, фолклористика, антропология), така и за самите общности, тъй като допринася за запазване на регионалната идентичност и междупоколенческата приемственост.

Настоящият доклад представя **концепция и подробен план** за заснемане на поредица от културни обекти (ритуали, места, личности), свързани със свръхестествените и митични вярвания в Северозападна България, и тяхното структуриране като видеоматериали в уеб базирана база данни. На тази основа се разработва и **аналитичен текст** относно методите за представяне и оценка на техники за социализация на нематериалното културно наследство в региона. Докладът е структуриран в логически раздели с подзаглавия, като съчетава теоретична рамка и методологични основи с практически планове и примери. Стилът е академичен, но достъпен, с цел текстът да бъде годен за включване в официална проектна документация.

2. Теоретична рамка и методология

2.1. Нематериално културно наследство – същност и значение

По дефиниция на ЮНЕСКО нематериалното културно наследство обхваща **практики, изяви, изрази, знания и умения**, които общностите, групите и в някои случаи отделни лица разпознават като част от своето културно наследство. В това понятие се включват и свързаните с тях инструменти, артефакти и културни пространства. Характерно за нематериалното наследство е, че то *се предава от поколение на поколение* и непрекъснато се пресъздава от общностите в отговор на тяхната среда, природа и история. Именно тази динамичност – способността му да се променя и адаптира –

¹ Настоящият документ е част от документите изготвени във връзка с реализирането на проект „Интердисциплинарно изследване върху вярванията и представите за свръхестествените и митичните сили, съхранени в културната памет на Северозападна България, и тяхната трансмисия през времето“ (Договор № КП-06-Н75/4 от 07.12.2023 г.), който е финансово подкрепен от Фонд „Научни изследвания“.

поддържа чувството за идентичност и приемственост у хората, като същевременно насърчава уважението към културното многообразие и творческия потенциал на човечеството.

Нематериалното наследство обхваща разнообразни проявления: **устни традиции и фолклор (легенди, предания, приказки), изпълнителски изкуства (музика, танци, драматични игри), социални практики, обреди и празници, знания за природата и вселената и традиционни занаяти.** В контекста на свръхестествените вярвания в Северозападна България се фокусираме главно върху устния фолклор (легенди за митични същества), социалните практики и обреди (ритуали, свързани с магически вярвания) и знанията за свръхестественото (наричания, баяния, вярвания за духове и пр.). Това нематериално наследство е „живо“ – продължава да съществува чрез разказите на възрастните хора, празничния календар и обредността, макар и често в изменен вид.

Значението на опазването на това наследство е многостранно. От една страна, то е носител на локална и национална идентичност – знанието за преданията и обичаите на предците укрепва чувството за принадлежност. От друга страна, нематериалното културно наследство има познавателна стойност: то съхранява историческа памет и светоглед, ценни за науката и образованието. И не на последно място, както подчертава Конвенцията на ЮНЕСКО от 2003 г., опазването на нематериалното наследство допринася за културното разнообразие и устойчивото развитие. В днешно време, когато глобализацията и урбанизацията застрашават локалните традиции, целенасочените усилия за тяхната документация и популяризация (социализация) са от решаващо значение.

2.2. Визуална документация на културното наследство

Документирането на нематериалното наследство е ключов етап в неговото опазване. Този процес включва записване, описване и съхраняване на живите традиции, за да се гарантира тяхната достъпност за бъдещи поколения. Един от най-ефективните съвременни подходи за такава документация е използването на **визуални средства – фотография и видеозаснемане** – в рамките на визуалната антропология. Визуалната антропология като научно направление прилага методи на **наблюдение и участие**, съчетани със заснемане, с цел да улови богатия контекст на културните явления. Чрез фото и видеоматериали могат да се съхранят не само словесните описания на даден обичай или вярване, но и жестове, мимики, музика, атмосфера – всички детайли, които писменото описание трудно предава.

Видеодокументирането на фолклорни практики има няколко съществени предимства. Първо, то създава **по-пълнен архив** – записът на живо представяне (напр. обреден танц или разказ на легенда) съхранява автентичния изказ, диалект, интонация и обкръжаваща среда. Това позволява на изследователите впоследствие да анализират материала многократно и детайлно, а на младите хора – да *видят и чуят* традицията, а не само да прочетат за нея. Както отбелязват специалистите, самият процес на документиране е форма на съхраняване на живото наследство, която валидира опита на по-възрастните

членове на общността и ангажира по-младите да се замислят върху традициите и промените в своята общност. Второ, визуалната документация позволява **по-широко споделяне** – един видеоклип може лесно да се разпространи онлайн или да се прожектира на събития, достигайки до аудитория, далеч надхвърляща локалната.

Неслучайно UNESCO и редица културни организации насърчават дигитализацията на нематериалното наследство, включително създаване на аудио-визуални записи и онлайн архиви. При това обаче е важно **как** се документира. Методологичните принципи включват: уважение към общността и нейната култура, получаване на съгласие от носителите на традицията, избягване на изопачаване или инсцениране, което би „преформатирано“ практиката само заради камерата. В идеалния случай документалистът (етнографът с камера) трябва да се стреми да бъде *невидим участник* – да наблюдава и улавя събитието в неговия естествен контекст, без да го нарушава. **Колаборативният подход** е за предпочитане: например, местните хора да бъдат партньори в процеса – сами да разказват историята си, а понякога и да участват в решенията кои елементи да се снимат и как. Това създава доверие и по-голяма автентичност на заснетия материал memoriamedia.net.

В обобщение, визуалната документация съчетава научния подход на етнографията с технологичните възможности на XXI век. Един добре заснет и архивиран видеоматериал може да се превърне в „*прозорец*“ към *миналото и традициите*, от който да черпят знание както изследователи, така и широката публика. Затова планът за заснемане, представен в следващите раздели, стъпва върху тази методологична основа – висока научна стойност и автентичност на материалите, съчетани със стремеж за достъпност и привлекателност на представянето им.

2.3. Социализация на нематериалното наследство

Социализацията на културното наследство представлява процесът на приобщаване на това наследство към съвременния обществен живот, така че то да бъде разбрано, оценено и използвано от възможно най-широк кръг хора. В контекста на нематериалното наследство социализацията обхваща действията след самото документиране – интерпретиране, популяризиране, образователно внедряване и осигуряване на достъп до наследството за различни публики. В специализираната литература² се разграничават няколко фази на този процес:

- **Идентификация, регистрация и документиране** – т.е. откриване на културните ценности, тяхното описване и записване (научната основа, за която говорихме по-горе). Това е подготвителната стъпка, без която по-нататъшната социализация не би била възможна.

² Дебрюне, Н. Социализация на културното наследство (Аспекти на теорията и практиката) / Cultural Heritage Socialization. С., 2019

- **Научна социализация** – изследване и анализ на събрания материал в академичен контекст. Това включва осмисляне на наследството от експерти (етнолози, фолклористи, историци), публикуване на научни трудове, които го въвеждат в научно обращение. На този етап се оформя методологичният апарат и се спазват принципите на научна етика при работа с наследството academia.edu.
- **Достъп и популяризация** – именно тук наследството „излиза“ извън тесния кръг на специалистите и става достояние на широката общественост. Това може да стане чрез музеи, изложби, публикации, образователни програми, туристически маршрути, медийни изяви и пр. Идеята е наследството да бъде представено по атрактивен и разбираем начин, съобразен с различните публики (местна общност, ученици, туристи, глобална онлайн аудитория).

Целта на социализацията е двустранна: **опазване и оживяване**. От една страна, социализирането на обичаи и вярвания ги *защитава от забрава* – когато повече хора ги знаят и ценят, вероятността те да изчезнат намалява. От друга страна, социализацията *адаптира наследството към съвременността*, давайки му нов живот: например, един старинен обред може да стане атракция на местен фестивал, легенда може да вдъхнови художествени продукции или тематичен туристически маршрут. Важно е обаче това да става внимателно, без изопачаване на смисъла. Много митични вярвания имат сакрален характер за носителите си; затова представянето им пред външна публика трябва да е с нужното уважение и автентичност, а не само с комерсиална цел.

В контекста на Северозападна България социализацията на нематериалното наследство има и друго измерение – **регионално развитие**. Този край на България е сред икономически най-уязвимите, но богатството на фолклора и културата му може да се превърне в ресурс за културен туризъм и образование. Популяризирането на местните легенди и обичаи (чрез музеите, читалищата, училищата) би засилило чувството на гордост у местните хора и би привлякло внимание отвън към региона. Всъщност, проектът, в чийто рамки се разработва настоящият план, предвижда редица инициативи за социализация: **публични лекции, публикации, създаване на онлайн база данни, разработване на ново учебно съдържание, изложба** и др. (виж Работен пакет 5 от проектната документация). Това отговаря на най-добрите практики – съчетаване на научна работа с активна комуникация на резултатите към обществеността.

В резюме, социализацията на нематериалното културно наследство може да се определи като *мост между миналото и настоящето*: тя свързва традицията със съвременния човек.

3. Концепция и план за заснемане на културни обекти

3.1. Цели на видеодокументирането

Основната цел на предвиденото видеозаснемане е да се съхрани и дигитализира богатото нематериално наследство, свързано със свръхестествените и митични вярвания в Северозападна България. Чрез серия от документални видеоматериали ще бъдат

запечатани разкази, обреди и свидетелства от първо лице на носителите на тези традиции. Това обслужва няколко конкретни цели:

- *Опазване и архивиране:* Създаване на аудио-визуален архив като част от уеб базирана база данни на проекта. Този архив ще гарантира, че дори след време, когато прекият носител може да не е сред живите или практиката да е угаснала, ще съществува **дигитален запис** на знанието. Така се изпълнява едно от изискванията за опазване на нематериалното наследство – неговата документация и достъпност за бъдещи поколения.
- *Научно изследване:* Събраните видеоматериали ще послужат като ценен емпиричен материал за анализ в рамките of проекта и извън него. Интердисциплинарният характер (етнография, фолклористика, културна антропология, дори психология на вярванията) ще позволи чрез тези записи да се изследват в дълбочина вярванията в свръхестественото – техния произход, функции, вариации по места, трансформация във времето. Видеоето дава възможност да се изучи *изпълнението* на традицията, не само нейното съдържание.
- *Образование и предаване:* Подготвените видеоматериали ще бъдат насочени и към младежка аудитория – ученици и студенти от региона и страната. Целта е материалът да бъде **академично достоверен, но представен достъпно**, така че да може да се ползва в училищни уроци по „Роден край“, история, литература (при изучаване на народно творчество), както и в извънкласни форми (клубове по краезнание, фолклор). По този начин се подпомага *трансмисията* (предаването) на наследството – младото поколение ще научи за старите вярвания непосредствено от носителите им (чрез видеата), а не само от учебника.
- *Културен туризъм и популяризация:* Макар и научно ориентирани, видеоматериалите ще бъдат интересни и за по-широка публика – любители на мистични истории, културни туристи, краеведи. В дългосрочен план те могат да се интегрират в туристически информационни центрове, музеи или уеб-платформи за популяризиране на региона. Например, туристически сайт за област Видин би могъл да включи линкове към легендите за Белоградчишките скали или вампирските вярвания, подкрепени с автентични разкази на местни жители. Това ще повиши атрактивността на дестинацията чрез уникалното ѝ нематериално наследство.
- *Подкрепа на местните общности:* Като допълнителен ефект, самият процес на заснемане има социално значение – включването на местни хора в проекта (като разказвачи, консултанти, участници в обреди) им дава чувство, че техният културен опит е ценен. Финалният продукт – видеоето, в което те участват – може да бъде повод за гордост и по-нататъшна мотивация да пазят традицията. Освен това, предоставяйки им достъп до готовите записи (например чрез прожекции в читалището), те ще *видят себе си и своите обичаи отстрани*, което понякога води до преоткриване и осмисляне на собственото наследство.

С оглед на тези цели, концепцията за заснемане се гради върху идеята за **поредица от кратки документални видеа**, всяко от които фокусира върху конкретен „културен обект“ – било то определен митичен персонаж, конкретен обред или място с легенда. Всички видеа заедно ще образуват колекция, интегрирана в обща онлайн база данни. В нея потребителят (изследовател или заинтересован посетител) ще може да търси и разглежда материалите по теми, местоположения, тип на обекта и др. – така че от разнородните истории да се сглоби цялостна картина на свръхестествените вярвания в региона.

3.2. Обхват и подбор на обектите за заснемане

Обхватът на планираното заснемане покрива основните категории нематериални феномени, свързани с темата, а именно: *ритуали и обичаи, легендарни места и личности-носители* на фолклорно знание. В таблица 1 по-долу са дадени примерни обекти за заснемане от всяка категория, подбрани така, че да отразяват географското разнообразие на Северозападна България (Видинско, Монтанско, Врачанско и др.) и богатството на фолклорните проявления.

Таблица 1: Примерни обекти за заснемане (ритуали, места, личности в СЗ България)

Обект за заснемане	Категория	Местоположение	Кратко описание и значение
“Пеперуда” – обичай за дъжд	Ритуал/обичай	с. Долни Цибър, Ломско	Магически обред при суша: млада девойка, наречена <i>Пеперуда</i> , обкичена със зеленина, обикаля селото с песни за дъжд, а стопаните я поливат с вода. Традиция, запазена в паметта на възрастните жени; вярва се, че стимулира дъждовете.
Герман (ритуална погребална кукла)	Ритуал/обичай	гр. Чипровци (околност)	Стар повериен обичай за дъжд: изработване на глинена кукла (по подобие на Герман) – „мъртвец“, която се оплаква и заравя като жертвоприношение за дъжд. В Чипровския край

Обект за заснемане	Категория	Местоположение	Кратко описание и значение
			има сведения за изпълнение до средата на XX в.
Легенда за Белоградчишката мадона	Място с легенда	Белоградчишки скали, Видинско	Предание за монахиня (Валентина) и овчар (Антон), чиято любов е наказана – Бог ги вкаменява заедно с монасите; образуват скалните фигури Мадоната с детето, Конникът и Монасите. Това е една от най-известните местни легенди, придаваща митичен ореол на природния феномен.
Пещера Магура – предания за древна магия	Място с легенда	с. Рабиша, Видинско	Праисторическите рисунки в Магурата пораждат множество легенди – за тракийски жреци, за самодивски танци вътре. Местните разказват, че по Еньовден самодиви се събират край пещерата. Заснемане на разказ на краевед от Белоградчик за <i>“хилядолетната тайна на Магура”</i> би илюстрирало връзката между културна памет и природна забележителност.

Обект за заснемане	Категория	Местоположение	Кратко описание и значение
Баячка (народна лечителка) – Баба Недялка	Личност (носител)	с. Копиловци, Монтанско	Възрастна жена, прочута в околността с уменията си да лекува „уроки“ и уплах у децата чрез баене (напяване на молитви и заклинания) и билки. Тя е пряк носител на старинни магически практики с християнски елементи. Интервю/демонстрация би съхранило уникален речитатив и знание.
Разказвач на легенди – местен учител	Личност (носител)	гр. Враца (околности)	Пенсиониран учител по история, който събира легенди от Врачанския край (примерно с. Челопек – „Дядо Йоцо“ е друг тип легенда). Той може да пресъздаде пред камера няколко местни предания за змейове в пещерите на Врачанския балкан или истории за върколаци, предавани от неговите родители.

Таблица 1: Примерни обекти за заснемане – показва разнообразието на елементите за документиране: магически обичаи (Пеперуда), легендарни места (Белоградчишките скали, Магурата) и носители на жива традиция (баячка, разказвач). Тези примери са ориентировъчни; окончателният списък ще се уточни след теренно проучване и консултации с местните културни институции (читалища, музеи). Важно е подборът да обхване **целия Северозападен регион**, като се включат обекти от всяка спомената област (Видин, Монтана, Враца, също и общ. Лом, Чипровци), за да се постигне представителност.

Критерии за подбор: При определяне на конкретните обекти за заснемане се отчитат няколко фактора – *уникалност/значимост* (например дали ритуалът е характерен само за този край или е с особен местен вариант), *наличие на носители* (дали има хора, които помнят или все още практикуват даден обичай, за да го разкажат/покажат), *възможност за визуално представяне* (някои вярвания може да са чисто словесни, докато други включват действие – предпочитаме вторите, но можем и словесни легенди да заснемем под формата на интервю в автентична среда). Също така се стремим да покрием различни типове митични вярвания – и „духи“ (самодиви, таласъми), и *демонични същества* (вампири, върколаци), и *християнско-народни вярвания* (чудеса по светци, легенди за икони), за да покажем пълната палитра от свръхестественото във фолклора на Северозапада.

След финализиране на списъка с обекти, за всеки от тях ще се планират детайлно необходимите заснемания – напр. ако искаме да документираме „Пеперудата“, може да се наложи **реенактмънт** (възстановка) с няколко местни жени, тъй като обичаят вече не се изпълнява ежегодно; за легендите – интервю с разказвача на фона на съответното място (скалите, пещерата и т.н.), за баячката – заснемане в дома ѝ, докато демонстрира лекуване на страх у дете (разбира се, при етични условия и съгласие). Всички тези детайли се включват в плана за теренна работа.

3.3. Структуриране на видеоматериалите

За всеки избран обект ще бъде създаден отделен видеоматериал с **ясна структура**, подпомагаща неговото разбиране и използване в базата данни. Общият формат на видеото ще следва *документално-етнографски стил*: автентични разкази и кадри, минимална режисьорска намеса, информативни надписи при нужда. Ето основните елементи на структурата:

- **Въведение в темата (контекст):** В началните секунди на видеото ще се дава контекст – например, заглавие с името на обекта („Легенда за Върколака и лунното затъмнение”), и кратко устно въведение от разказвача или от диктор (ако използваме дикторски глас). Целта е зрителят да разбере кой говори/участва и за какво иде реч. Може да се показват и няколко обзорни кадъра от селото или природата, за създаване на атмосфера.
- **Основно съдържание – разказ/действие:** Това е сърцевината на видеото. В зависимост от обекта, тук ще видим:
 - *За легенда:* интервю с носителя (например възрастен човек, който разказва легендата). Добра практика е човекът да бъде заснет в автентична обстановка – на двора си, пред камина, или на самото място, свързано с легендата (край Белоградчишките скали, до входа на пещерата и пр.). Разказът тече със собствените му думи, като може да се илюстрира с допълнителни кадри – панорама на скалите, стари снимки, ако има, и т.н., които ще бъдат насложени при монтажа върху думите (т.нар. **B-roll** материал). Ако има диалект или специфични думи, в последствие ще добавим субтитри за яснота.

- *За ритуал*: комбинация от обяснение и показване. Например, при заснемане на “Пеперудата”, видеото може да започне с интервю с жените, които помнят обичая – те разказват кога се правел, какво се вървя. След това следват кадри на самата възстановка: момичето Пеперуда, групата, песента, обикалянето по къщите, поливането с вода. Звукът може да е оригиналният (песни, наричания), без външен коментар, за да се усети атмосферата. Завършваме с тяхното мнение дали обичаят “работи” и спомен дали “на времето, когато го правехме – заваляваше”.
- *За личност (напр. баячка)*: тук структурата е като кратък портрет. Представа се баба Недялка – от колко години бае, кой я е учил. Показва се как приготвя билки или прави ритуал – тя пали свещ, мърмори молитва над вода. Може да не разкриваме напълно тайните думи (ако тя не желае), но поне частично. Интервюто включва въпроси: “вървят ли още хората”, “идват ли при Вас”, “имало ли е случай на нещо необичайно”. Това придава лична нотка и човешка история зад практиката.
- **Заключителна част**: Кратко обобщение или заключителен кадър. Например, при легенда – може да завършим с думите на разказвача: “Тъй думали старите навремето... дали е вярно, сам Бог знае”, което оставя зрителя да размишлява. При ритуал – финален кадър на небето, ако говорим за дъжд, или на усмивките на участниците. В края на видеото ще добавим текстови надпис с благодарност към участниците (имената им, с тяхно разрешение) и упоменаване на проекта/базата данни.
- **Продължителност**: Стремим се всеки видеоматериал да бъде сравнително кратък – **около 5 до 10 минути**, не повече от 15 минути за най-сложните теми. Така материалите ще са по-лесно смилаеми онлайн и подходящи за показване в учебен или презентационен формат. Ако имаме по-дълго интервю (например 1 час суров материал), ще извадим най-същественото. Разбира се, необработените пълни записи също ще се съхраняват, но публикуваният клип ще е стегнат и темпото ще задържа интереса.

Всички видеа в поредицата ще споделят **обща естетика и подход**, за да се възприемат като част от цялостен продукт. Например, можем да използваме един и същи графичен шаблон за заглавията и заключителните надписи (логото на проекта, цветовата гама). Ще се придържаме към документален, ненадрапчив стил – няма да използваме драматични ефекти или художествени реконструкции, които биха накърнили автентичността. Същевременно, монтажът ще се погрижи видеото да тече гладко: ще се изрязват излишни паузи, ще се редуват кадри, за да няма само “говореща глава” през цялото време, ако можем да добавим разнообразни визуални елементи.

След заснемането и монтажа, всеки видеоматериал ще бъде придружен от **метаданни и текстова информация** в базата данни: заглавие, резюме (кратко описание за какво се разказва), ключови думи (напр. *самодива, легенда, Видин, Белоградчик*), дата и място на

снимките, имена на участниците и източника (проектът). Това структуриране в базата данни ще позволи лесно търсене и свързване между видеата – напр. под видеото за вампирите може да има линк към статия, ако сме качили библиография.

3.4. Фази на заснемане и производство на видеата

Планът за реализиране на заснемането е разпределен на фази, които обхващат целия процес – от предварителната подготовка до финалното публикуване. В таблица 2 по-долу е обобщена последователността на тези етапи, заедно с основните дейности и отговорници във всеки.

Таблица 2: Етапи на заснемане и обработка

Етап	Основни дейности	Времеви диапазон	Отговорни лица (екип)
1. Предварителна подготовка	– Детайлно проучване на набелязаните обекти (литература, архивни сведения, контакт с местни информатори) – Съставяне на теренен график: кои села/градове да се посетят, в каква последователност – Установяване на контакт с читалища, краеведи, кметства за съдействие и координация – Организиране на екип и техника: определяне на оператор, интервюиращ, шофьор; осигуряване на камери, батерии, микрофони, осветление – Изготвяне на примерни въпроси за интервюта и сценарий (списък от кадри, които желаем да вземем на място)	М. април – м. май 2025 г. (примерно)	Ръководител на екипа; изследователи-фолклористи; технически асистент
2. Теренни снимки (полево заснемане)	– Пътуване до населените места по график (напр. седмица 1: села във Видинско; седмица 2: Монтана и	М. юни – м. септември 2025 г. (вкл. летни	Теренно-изследователски екип (2-3 души); оператор;

Етап	Основни дейности	Времеви диапазон	Отговорни лица (екип)
	околности и т.н.) – Среци с информаторите, провеждане на интервюта пред камера – Заснемане на обреди/демонстрации (ако се правят възстановки или се заварва реално изпълнение, напр. ако снимаме Еньовден на 24 юни) – Снимачен дневник: водене на бележки за всяко интервю (име, възраст на информатора, ключови теми) и за всеки заснет обичай (описание, участници) – Гъвкавост: при нужда удължаване на престоя или посещение на допълнително село, ако изникне интересна следа (на терен често се случва местните да ни насочат към друг човек или място)	месеци заради обреди като Еньовден, Гергьовден)	локални координатори (напр. секретари на читалища)
3. Постобработка и монтаж	– Прехвърляне на заснетия материал на няколко носителя (компютър за монтаж, архивен диск – за сигурност) – Преглед и селекция: екипът гледа всички сурови кадри, отбелязва ценните моменти и цитати – Монтаж на видеата: за всяка тема се сглобява клип според концепцията (3.3); добавяне на надписи, евентуално субтитри на книжовен български (ако	М. октомври – м. ноември 2025 г.	Монтажист (видео специалист); ръководител на проекта; етнографи-консултанти; представител(и) на местната общност (при прегледа)

Етап	Основни дейности	Времеви диапазон	Отговорни лица (екип)
	говорът е труден) или на английски за двуезична версия – Озвучаване и корекции: изчистване на шумове, балансиране на звука, цветови корекции на видеото за консистентност – Вътрешно обсъждане на черновите на клиповете, нанасяне на редакторски поправки (може да участват и консултанти от общността, за да потвърдят, че съдържанието е представено вярно и уважително)		
4. Публикуване и обратна връзка	– Качване на готовите видеоматериали в онлайн базата данни на проекта, във формат подходящ за уеб стрийминг – Въвеждане на метаданни: заглавия, описания, тагове, свързани материали (към всяко видео се прикачват съответните текстове и препратки) – Тестване на уебсайта: проверка, че видеата се възпроизвеждат коректно на различни устройства, че търсачката работи, и че няма технически проблеми – Представяне пред екипа и местните партньори: организиране на работна среща или уъркшоп, на който се показват готовите продукти	Декември 2025 г. – януари 2026 г.	Уеб администратор; ИТ специалист; ръководител; локални партньори (за тестване и приемане)

Етап	Основни дейности	Времеви диапазон	Отговорни лица (екип)
	на участниците (например прожекция в читалище с благодарност към хората, които са помагали). Събиране на обратна връзка от тях – дали са доволни от начина, по който са изобразени техните традиции, имат ли предложения за допълване – Поправки на база обратната връзка (ако има неточности или желани добавки, напр. по-подробно описание, допълнителни снимки към някое видео и др.)		

Таблица 2: Етапи на заснемане и обработка – хронологично са подредени дейностите от планирането до публикуването. Разбира се, посочените месеци са ориентировъчни и зависят от реалния график на проекта, метеорологичните условия (важни за пътувания и заснемане на открито) и наличността на участниците. Гъвкавостта е важна: например, ако някой ключов информатор може да даде интервю само по-рано, ще предвидим отделно пътуване. Екипът за теренна работа ще бъде мултидисциплинарен – включва поне един етнограф/фолклорист, запознат с местните говори и обноси (за да общува пълноценно с информаторите), и оператор с техническите умения. Често тези роли се препокриват – възможно е изследователят и да снима, или обратно, операторът с напътствия да задава допълнителни въпроси.

Важно е да подчертаем, че **етапите 1-3** (подготовка, терен, монтаж) са тясно свързани с научно-изследователската работа, докато **етап 4** (публикуване и обратна връзка) е преходът към социализацията – тук вече продуктите срещат своята публика. В този смисъл табл.2 показва как плавно проектът преминава от фазата на събиране на сведения към фазата на споделянето им.

3.5. Технически параметри и средства за видеозаснемане и уеб публикуване

Качеството и дълготрайността на създадените видеоматериали до голяма степен зависят от избора на подходяща техника и технически параметри при заснемането, обработката и публикуването. По-долу систематизираме основните технически изисквания, които ще ръководят екипа:

- **Камера и резолюция:** Ще се използва професионална или полупрофесионална видеокамера, способна да записва най-малко в Full HD формат (1920x1080 px). В идеалния случай – 4K камера, за да има възможност за бъдещо преизползване с по-висока резолюция. Заснемането ще бъде основно с 25 или 30 кадъра в секунда (fps), което е стандарт за документално видео, осигуряващо плавно движение. Важен параметър е чувствителността при ниска осветеност – тъй като може да снимаме в стаи или привечер, камерата трябва да се справя при ограничена светлина, без голям шум в образа.
- **Аудио оборудване:** Звукът е критично важен, защото много от материалите са разговорни. Затова ще използваме *външен микрофон*. Предвидени са няколко типа: лавалиерен (брошка) микрофон, който да закачим на дрехата на интервюирания – той осигурява ясен глас, изолиран от околнен шум; и насочен микрофон (boom или shotgun mic) за общи сцени или обреди, където участват повече хора (напр. пеене от група жени). Записът ще бъде стерео, 48 kHz, 24-bit, което е професионален аудио стандарт, осигуряващ добро качество за по-нататъшна обработка. Винаги ще имаме и резервен аудиорекордер, в случай на повреда на основния – да не се изгуби уникален разказ поради технически отказ.
- **Осветление:** Предимно ще разчитаме на естествена светлина и наличното осветление, за да се запази автентичността на средата. Въпреки това ще носим портативни LED осветителни панели, които могат да се монтират на камерата или на статив, за **подсветка при нужда** – например в полутъмна стая, за да изпъкне лицето на разказвача. Също, рефлексори могат да помогнат при външни снимки (ако слънцето хвърля силни сенки). Целта е образът да е ясен и с достатъчна яркост, без да се нарушава атмосферата (няма да осветяваме агресивно, сякаш снимачен сет, за да не смущаваме участниците).
- **Допълнителна техника:** Задължителен е стабилен **статив** (трипод) за статични кадри – интервюта или пейзажи, за да няма нежелано разклащане на образа. За динамични кадри – ако искаме плавно движение, можем да използваме гимбал (стабилизатор) или монопод, особено при заснемане на ритуал (обикаляне след Пеперудата из селото). Ако бюджетът и условията позволяват, бихме включили и **дрон** за въздушни кадри на ключови места – например панорама над Белоградчишките скали, която би обогатила визуално легендата за Мадоната, или поглед отгоре към село, докато звучи фолклорен разказ. Дроновите снимки се планират внимателно (не навсякъде е разрешено, ще се съобразим със законодателството и безопасността).
- **Формат на записа и носители:** Камерата ще записва в собствен RAW или компресиран формат (например AVCHD, MP4) върху карти памет. Всеки ден от терения запис картите ще се дублират на преносим компютър и външен диск, за да няма загуба. Финалните монтирани видеа ще се експортират в широко разпространен формат – **MP4 (H.264)**, който осигурява добро качество при малък размер и е съвместим с всички уеб браузъри. Резолюцията на изходните файлове за публикация ще е 1080p (Full HD), което е достатъчно за уеб и типичното

потребителско устройство, но при възможност ще запазим и 4K мастер копие за архива. Всеки видеофайл (за ~10 мин.) вероятно ще е около 500 MB – 1 GB в HD качество. Това е съобразено с капацитета на уеб хостинга и удобството за стрийминг. Ако потребителят има по-бавен интернет, платформата може да предлага и 720p версия, но това са технически детайли на плъра.

- **Монтажен софтуер и постпродукция:** За редактиране ще използваме професионален софтуер (Adobe Premiere Pro, DaVinci Resolve или др.), който позволява прецизен монтаж на картина и звук, добавяне на надписи и корекции. При монтажа ще се запази максимално качество – работим с беззагубни или слабо компресирани кодеци, а окончателната компресия към MP4 ще се направи накрая. Цветови корекции ще се правят за да се унифицира визията, но **без да се “разкрасява” неестествено** – напр. ще коригираме ако някой кадър е твърде тъмен или с изместен бял баланс, но няма да прилагаме силни филтри. Субтитри (надписи) ще бъдат създадени на български литературен език за всички видеа, като те могат да се качат отделно (например във вид на .srt файлове) на уебсайта, за да може потребителят да ги включва или изключва. Това е полезно за хора с увреден слух или когато диалектът затруднява разбирането. Предвиждаме и евентуален превод на английски на субтитрите, тъй като проектът има научен характер и международен отзвук би бил полезен – чуждестранни изследователи на митология биха се заинтересували да гледат, ако разбират езика.
- **Онлайн платформа и стрийминг:** Базата данни на проекта ще бъде реализирана като уебсайт (вероятно на домейна на UniBIT или специален домейн). За интеграцията на видеата ще се използва или HTML5 видео плейър със streaming, или вграждане от външна платформа (YouTube/Vimeo). Предимството на вграждането от YouTube е, че те автоматично адаптират качеството според устройството и връзката и поемат трафика; но пък това изисква клиповете да са публични или поне със скрит линк там. Вероятно ще предпочетем **локално хостване** или частен YouTube, за да може базата данни да е самостоятелна. Технически ще осигурим, че видеата могат да се гледат и от телефон, и от компютър, без нахъсване (чрез прогресивен даунлоуд или адаптивен bitrate).
- **Архивиране и резерви:** В края на проекта всички оригинални сурови материали, както и окончателните видеа, ще се съхранят на дълготрайни носители – външен твърд диск, депозиран в научен архив (напр. в УниБИТ или в Етнографския музей), както и в облачно пространство, ако е предвидено. Това гарантира, че трудът по заснемането ще остави следа дори извън онлайн базата данни, която може след години да се модифицира или спре. Накратко – прилагаме принципите на дигиталното съхранение: поне 3 копия на различни места.

Таблица 3: Технически параметри за видеозаснемане и онлайн публикуване

Параметър	Спецификация / Изискване
Видео резолюция	1920×1080 (Full HD) при 25/30 fps (кадъра/сек) – за публикуване. (Суров материал възможно в 4K за архивиране)
Видео формат	MPEG-4 (H.264 AVC) за крайните файлове. (Вътрешно при монтажа – Apple ProRes / DNxHD или друг висококачествен кодек)
Аудио запис	48 kHz, 24-bit стерео. Външен микрофон (лавалиерен за интервюта, насочен за групови сцени). Аудио формат WAV/PCM без компресия при запис; AAC при финален експорт.
Осветеност на сцена	Естествена светлина + LED панел при нужда (температура ~5600K дневна светлина). Избягване на смесено осветление, доколкото е възможно (напр. изключване на луминесцентни лампи, ако пречат).
Стабилизация на картина	Статив за статични кадри; гимбал за движещи се (ако е наличен); софтуерна стабилизация при монтажа при леки разклащания.
Средна дължина на клип	5–10 минути (при монтаж). Максимум до ~15 мин. за най-сложните теми.
Размер на файл (ориентировъчно)	~500 MB за 10-минутно HD видео (битрейт около 5 Mbit/s).
Уеб плейър	HTML5 video плеър, съвместим с модерни браузъри (Chrome, Firefox, Edge, Safari, Mobile). Поддръжка на субтитри (VTT/SRT).
Съхранение и архив	Двойно архивиране: външен HDD (офлайн) + сървърен RAID в УниБИТ. Годишен преглед на носителите и презапис при остаряване.

Параметър	Спецификация / Изискване
Сигурност и резервност	Лицензиране на видеата под подходящи права (напр. Creative Commons BY-NC, освен ако съдържат чувствителни елементи). Резервно копие на уебсайта и базата данни (база + файлове) – ежемесечен бекъп.

Таблица 3: Технически параметри – обобщава изискванията към качество и формат. Тези стандарти ще гарантират, че видеоматериалите са достатъчно качествени за изследователски цели, но и оптимизирани за практическо ползване онлайн. Високата резолюция и добре записаният звук ще направят видеата „устойчиви“ на бъдещо време – след 5-10 години може да се използват в нови формати или да се прожектират на голям екран при нужда, без да изглеждат остарели.

4. Представяне и социализация на културното наследство в региона

След успешното документиране на свръхестествените и митични вярвания следващата стъпка е тяхното активно представяне пред различни публики и интегрирането им в обществения живот. В този раздел разглеждаме конкретни подходи и техники за социализация на нематериалното културно наследство на Северозападна България, опирайки се както на предвидените по проекта инициативи, така и на добри практики от други подобни начинания.

4.1. Дигитална социализация чрез онлайн база данни

Централният инструмент за популяризиране и достъп до събраните материали е **уеб базираната база данни**, създадена по проекта (Работен пакет 5.5). Тази онлайн платформа изпълнява ролята на дигитален архив и образователен портал едновременно. Ето как планираме тя да допринесе за социализацията:

- **Достъпност и навигация:** Уебсайтът ще бъде публично достъпен, с интуитивен интерфейс на български (и английски, ако се предвиди двуезичност). Потребителите – било то научни работници, учители или любознателни читатели – ще могат лесно да намират информация. Материалите ще бъдат категоризирани по теми (напр. *митични същества, магически практики, празници*), по география (област/село) и по тип (видео, статия, снимка). Например, посетител може да филтрира „Враца – легенди“ и да получи списък с видеа и текстове от Врачанския край. Търсачка по ключови думи (например „вампир“, „самодива“) ще помага за бързо намиране на съдържание.
- **Интегрирано мултимедийно съдържание:** Базата данни не се изчерпва само с видеоклиповете. Към всеки видеоматериал ще има приложени и други ресурси: **текстово резюме, пълен транскрипт** на интервюто (ако е ценово за цитиране), **снимки** (напр. фотография на баба Недялка или на Белоградчишките

скали в изгрев), както и **сканирани документи** или връзки към публикации (ако по темата има статия или книга в библиотеката, това ще бъде отбелязано). Така потребителят получава 360-градусов поглед – може да *гледа, слуша и чете* за даден елемент от наследството, в зависимост от своите предпочитания.

- **Интерактивна карта:** Един привлекателен начин за представяне е чрез карта на региона, в която са отбелязани местата, откъдето са събрани материалите. Посетителят на сайта би могъл да види карта на СЗ България с маркери – при клик на маркер „с. Х“, да излиза балон с кратка информация (напр. „с. Громшин – легенда за Самодивска река“) и линк към съответното видео/статия. Това географско привързване помага да се осъзнае разпространението на вярванията и да се стимулира „виртуален туризъм“ из региона.
- **Социални медии и споделяне:** Вграждането на бутони за споделяне (Share) към всяко съдържание ще улесни разпространението в социалните мрежи (Facebook, Twitter и др.). Така, ако някой читател от Монтана види познат обичай, може с един клик да го покаже на своите приятели онлайн. Това е снежна топка на популяризация – проектът ще излезе извън академичната общност и ще достигне до хора, които иначе не биха потърсили целенасочено „митични вярвания в СЗ България“.
- **Статистика и обратна връзка онлайн:** Чрез инструментите за анализ на посещенията (Google Analytics или подобни) ще следим кои материали се гледат/четат най-много. Това ще даде ценна информация за интереса на публиката – например, ако видеото за върколака има хиляди гледания, а това за народната лечителка по-малко, може да преценим, че темата за върколаците привлича по-широка аудитория. Също, ще осигурим начин потребителите да оставят коментари или спомени под публикациите (модерирани, за да няма спам). Коментарите могат да обогатят информацията – напр. някой местен да каже: „Дядо ми разказваше подобна история, но със змей вместо върколак“. Така базата данни се превръща и в жива платформа за обмен, а не еднопосочен архив.

Онлайн присъствието има предимството, че *прескача географски и времеви бариери*. Един учен от София или чужбина, или пък ученик, пишещ проект, ще може по всяко време да достъпи наследството на Северозапада, без да чака издаване на книга или посещение на музей. В този смисъл, базата данни е фундаментален елемент от социализацията – тя изпълнява изискването за **постоянен достъп до наследството**, който е демократичен и широко отворен.

Важно е да се отбележи, че дигитализацията не замества прякото преживяване, но го допълва. Целта не е хората само да седят пред екраните и да „консумират“ културно съдържание, а чрез дигиталното представяне да се провокира интерес, който да ги отведе и към *реалния свят* на тази култура – било то да посетят региона, да разговарят с възрастните си роднини за местните вярвания, или сами да прочетат фолклорната класика (като трудовете на Димитър Маринов, където са описани народните вярвания от преди век). Връзката онлайн-офлайн се разглежда и в следващите подсекции.

4.2. Образователни дейности и приемственост

Образованието е един от най-мощните инструменти за социализация на културното наследство, тъй като формира отношението на младото поколение към традициите. В рамките на проекта и извън него могат да се реализират редица инициативи, които да внедрят събраните знания в образователния процес на различни нива:

- **Уроци и учебни помагала:** Разработване на учебни единици или план-конспекти за часове, посветени на местния фолклор и вярвания. Например, в часовете по *История и цивилизации* или *Гражданско образование* (където се разглежда културно наследство) в 5-7 клас могат да се включат примери от региона. Подготвените видеа са идеален мултимедиен материал за такава цел – учителят може да покаже 5-минутен откъс с легенда и след това да проведе дискусия. За улеснение, проектният екип би могъл да изготви **методически указания** за учители, достъпни на сайта: например, теми за дискусия след всяко видео, въпроси към учениците („Как мислите, защо хората са вярвали, че върколак изяжда луната при затъмнение? Как бихте обяснили вие това явление? и т.н.). Такива въпроси развиват критично мислене и културна осъзнатост.
- **Интегриране в местните училища:** Специално внимание заслужават училищата в Северозападния регион. Много от децата там вероятно са чували откъслечно някои поверия, но нямат системна представа. Чрез сътрудничество с Регионалните управления на образованието (РУО) във Видин, Враца, Монтана, може да се организират **открити уроци** или извънкласни занимания. Например, *“Фолклорен клуб”* – инициатива, в която ученици събират допълнително фолклор от своите села, гледат проектните видеа и сами правят презентации. Това не само социализира наследството, а и създава *нови млади изследователи*. Проектът вече е включил посещение на ученици (напр. 140 СУ в София) в УниБИТ по темата, което показва интерес и от страна на образователните институции.
- **Университетски курсове и семинари:** За студенти (етнология, антропология, културен туризъм) материалите могат да послужат в курсове по фолклор и митология. Примерно, в СУ или друг университет би могъл да се проведе семинар *“Свръхестественото в българския фолклор”*, където вместо само теоретично, студентите гледат тези интервюта с реални носители. Това придава непосредственост на обучението. Освен това, резултатите от проекта (базата данни, анализите) могат да се ползват като изходна база за курсови работи, дипломни или дисертационни трудове, което вече е академична социализация – включване на новосъбраното знание в обучението на нови специалисти.
- **Работа с общността – обучителни семинари за младежи на място:** Друга идея е екипът да реализира *работилници в читалищата* на тема „Как да събираме и пазим местния фолклор“. Канят се младежи и активни жители, показват им се нашите методи – примерно, дават им се телефони или камери, и заедно снимаме как баба разказва приказка. Това повишава капацитета на местните общности

сами да документират наследството си (с оглед на устойчивост след края на проекта). Паралелно се стимулира диалог между поколенията – младите да изслушат старите. В крайна сметка, приемствеността не може да се случи, ако няма комуникация; проектът може да я “сценарира” чрез такива занятия.

- **Дигитални образователни ресурси:** В ерата на дигиталното обучение (особено след пандемията) има голяма нужда от качествени български образователни ресурси онлайн. От материалите на проекта бихме могли да изработим кратки тематични клипове, подходящи за платформата Ucha.se или дори YouTube серия за деца: напр. *“Легендите оживяват – приказки от Северозапада”*, където в 3 минути се преразказва достъпно някоя легенда и се показват кадри. Това, разбира се, изисква допълнителна работа по адаптиране към съвсем млада публика, но ползата е, че ще запали тяхното въображение и интерес към фолклора от малки.

Чрез тези образователни мерки, социализацията става **устойчива**: знанието не остава статично в база данни, а се влива в учебно-възпитателния процес и придобива живот у ново поколение носители (макар и не по същия начин, както било някога). Възможно е, разбира се, младежите да приемат част от вярванията просто като *легенди* или „вълнуващи истории“, без реална вяра – но дори и така, те пак се съхраняват в културното съзнание. А някои може и да възродят практики, стига да виждат смисъл – например, млади хора в Чипровци биха могли да научат тънкости на старинното баяне и да продължат лечителската традиция, ако има кой да ги научи и ако средата го уважава.

4.3. Местни общности и събития

Социализацията на наследството трябва да се случва не само виртуално или в класната стая, но и **на терен сред самите общности**, откъдето то произхожда. Въсъщност, една от целите на проекта е *популяризиране на дейностите и резултатите* сред местното население (Работен пакет 5), така че хората от Северозапада да се почувстват пряко въввлечени и облагодетелствани от изследването. Няколко направления на работа с общността се очертават:

- **Читалищата като центрове на социализация:** Народните читалища в България имат традиционна роля за съхраняване на обичаи и предания. В много села те държат краеведски сбирки, ръкописи на легенди, стари фотографии. По проекта вече се работи с читалища за издирване на материали. След като видеоматериалите са готови, естествен ход е да се организират **прожекции и беседи в читалищата** на различни населени места. Например, “Вечер на легендите” – събитие, на което прожектираме 2-3 от филмите (за предпочитане такива, свързани с близкия край, за да има лична връзка), след което каним публиката – местните баби и дядовци – да споделят свои спомени или варианти. Това съчетава **представяне** (проектът връща резултатите си към общността) и **събиране на още информация** (може някой след прожекцията да каже “А аз знам друга версия на тази песен” – и да си запишем нещо допълнително). Така читалището се превръща във форум за обмен между научния екип и носителите на традицията.

- **Регионални фестивали и събори:** Северозападът има своите панаири и събори – традиционни (петровденски събори, сборове на селото) или новосъздадени фестивали за фолклор. Те са отлична платформа за **жива социализация**. Една идея е да се инициира *Фестивал на митичния фолклор* в региона – например в гр. Монтана или Видин, като кулминация на проекта. На такова събитие могат да се съберат самодейни групи от различни села, които да покажат местни обичаи с митичен елемент (ако имат – напр. в едно село правят маскарadni игри с персонажа Джамал, другаде – обичаи против змей). Може да се организира конкурс за най-интересна легенда, разказана от млад човек. Проектът ще внесе научна перспектива чрез презентации и изложби. Подобно събитие освен че *атрактивно представя* наследството пред широка публика (вкл. гости от други региони), и стимулира **общностна гордост и съпричастност** – участниците се чувстват като носители на нещо ценено, щом е обект на фестивал.
- **Живи възстановки и театрализиране:** Някои митични вярвания и ритуали биха могли да се пресъздадат пред публика под форма на кратки спектакли. Например, младежки театрален състав към читалище би могъл да подготви пиеска по мотиви от легенда – да инсценира историята за самодивската невеста или за вампира в селото. Това е начин традициите да заживеят в нов жанр – *фолклорен театър*. Разбира се, трябва да се прави със съхранение на сюжета и атмосферата, а не пародийно. От друга страна, такива атракции са интересни и за туристи. Една община би могла да включи във фестивала си вечерно *светлинно шоу на легендите*, прожектирайки върху крепостна стена силуети на змейове и самодиви, докато се разказва предание – подобно на „**мултимедийната приказка**“ за Чипровския килим, спомената в медийна публикация като нов туристически атракцион (макар че това е за килимите, принципът на визуално разказване е подобен).
- **Включване на наследството в туристически маршрути:** Туристическите обиколки в региона могат да се обогатят с елементи на местните вярвания. Например, екскурзоводите на крепостта *Баба Вида* във Видин биха могли да включат легенди за таласъми в подземията; тези на Белоградчик – да разказват пред туристите за Мадоната и Конника (което вече се прави като легенда). Проектът може да помогне, като предостави **автентичен материал** – записи на легендата, които гидовете да научат точно, или дори QR код на обекта, който туристът да сканира и да гледа видео с местен човек, разказващ легендата. Това би било новаторско – цифрово наследство на място. Взаимодействието с туристическия бранш (вкл. хотелите, къщите за гости) е важна част от социализацията, защото така наследството достига до хора, които иначе нямат пряк досег с академичните канали. Но тук е нужна предпазливост: комерсиализацията да не изкриви съдържанието: например, да не се създават „сензационни“ псевдо-легенди само за да се впечатлят туристите, а да се ползва автентичния фолклор.

- **Църква и училище – синергия:** Някои от вярванията са свързани с религиозни празници и местни светци (напр. предания за чудеса на светец покровител на региона). В тези случаи партньор може да бъде и местната църква. Свещениците в селата понякога активно събират фолклор (знаят предания, които християнизират езически вярвания). Организирането на **благословия на традициите** – например на Еньовден да се прочете молитва, след което да се разкажат народните вярвания за Еньовден (върховния ден на самодивите и билките) – би било интересен синкретичен подход. Това обаче зависи от отвореността на духовниците. В миналото те са воювали с „бабините деветини“, но днес мнозина признават културната стойност на фолклора.

Общият принцип при работата с общностите е **взаимното участие**: не просто екипът на проекта да „показва“ резултати, а да ангажира местните хора да участват – като публика, като изпълнители, като организатори. Социализацията е успешна, когато местната общност припознае наследството си като ценност, с която може да общува активно, а не нещо, консервирано в музей или книга. Вече има добри примери – напр. изложбата „Български свръхестествени митологични същества“ по проекта. Такива инициативи, особено ако пътуват из различни градове (Монтана, Видин, Враца), създават усещане за гордост у местните, че тяхното наследство е достатъчно интересно да бъде изложено.

4.4. Изложения, медии и публикации

За да се осигури широка публичност и външен (извън общността) отзвук на нематериалното културно наследство, от изключително значение е присъствието му в медийното пространство и културния обмен. По-долу разглеждаме различни канали за популяризация:

- **Музейни експозиции и изложби:** Един траен начин за социализация е интегрирането на наследството в експозициите на регионалните музеи. Регионалните исторически музеи във Видин, Враца, Монтана биха могли да обособят постоянен или временен кът, посветен на местните вярвания и легенди. Проектът може да предостави материали – например, постери с описания на митични същества, екран, на който върви част от нашите видеа на цикъл (т.нар. киоск с тъчскрийн). Това превръща музея в място, където освен артефакти (носи, инструменти) оживява и самият невидим свят на вярванията. Изложбата „Български свръхестествени митологични същества“, спомената на сайта на проекта, включва табла за вампири, самодиви, таласъми и пр., съпроводени с рисунки или снимки. Тя може да бъде направена пътуваща – да обиколи училища или читалища. С минимални разходи (принтиране на винили/постери) се получава ефектен резултат, особено ако се комбинира с прожекции или разкази *на живо*.
- **Научни и популярни публикации:** Проектът предвижда издаване на монография и научни статии (РП 5.2, 5.3). Тези академични трудове ще осигурят *официалната научна социализация* – т.е. резултатите ще влязат в научния обмен, цитиреми, достъпни в библиотеки и онлайн. Но за широката

публика по-ефективни са **научнопопулярните статии**. В националните и регионални медии може да се публикуват материали, представящи откритията на по-достъпен език. Например, списание като „Българска наука“ или рубрика в някой вестник за култура биха се заинтересували от статия озаглавена „Мистериите на Северозапада: вампири и върколаци в народните вярвания“. В нея се разказва увлекателно, но с факти, какво сме открили – примерно, уникалното вярване за върколака, който изяжда месечината при лунното затъмнение, което е записано само тук. Подобна статия освен че образова читателите, служи и като реклама на региона – подчертава неговата загадъчност и културна богатство.

- **Електронни медии и телевизия:** Телевизионните документални поредици за история и фолклор са популярен жанр. Бихме могли да инициираме или съдействаме за създаването на филм (30-60 мин) за БНТ или друга телевизия: *“Митични създания от Северозапада”*. В него, използвайки вече заснетите от нас материали, и доразказвайки с професионален диктор, ще се получи нещо като обобщен продукт за масовата аудитория. БНТ исторически има интерес към такива теми и е излъчвала филми за вампирите например. Нашият принос би бил експертизата и контактите – можем да доведем екипа до ключови информатори. Телевизията има по-голям обхват сред възрастните поколения, които може не ползват интернет. Също, радио-предавания (пр. по БНР „Изгрей зора“ или радио „Видин“) могат да поканят членове на екипа да разкажат за проекта, дори да пуснат аудио откъси от интервюта (радиодокументалистика). Така за широк кръг слушатели/зрителите ще бъдат *оживени* старите вярвания, излезли от сянката на забравата.
- **Социални мрежи и онлайн кампании:** За да достигнем до младежката публика на национално ниво, можем да използваме платформи като Facebook, Instagram, TikTok. Например, кратки видеа (1 минута) с любопитни факти – „Знаете ли, че в едно видинско село са открили гроб на ‘вампир’ със забит железен кол?...“ – придружени с нашите кадри или анимация, биха станали *viral* (масово споделяни) съдържание, ако са поднесени атрактивно. Разбира се, тук е тънка границата да не опростим прекалено или сензационализираме. Може да се направи страница „Митично BG“ (ако няма вече), която редовно да публикува такива факти с визия. Друга форма са **подкасти** – разговори за фолклор, където гостува наш експерт. Такива подкасти набраха популярност у нас и са чудесен формат за по-задълбочено популяризиране, тъй като се слушат от хора с интерес към културата.
- **Книги, брошури, сувенири:** Освен научната монография, може да се помисли и за по-популярен сборник, примерно *„Легенди и вярвания от Северозападна България“*, който да съдържа преразказани легенди, транскрипти на интервюта (в художествен вид), снимки от проекта. Това би бил стойностен подарък и туристически продукт, който местните общини могат да издадат с наша помощ. Също, сувенири – картички със снимки и кратка легенда на гърба, или детска книжка за оцветяване с митични създания, са нетрадиционни, но интересни

методи за *културен маркетинг*. Те макар и косвено, пак социализират наследството, като го вплитат в ежедневни предмети.

Чрез медиите и публикациите, проектът пресича границите на академичното и навлиза в културната индустрия и общественото пространство. Важно е да се поддържа **автентичност и научна коректност** в този процес – екипът трябва да следи представянето да е вярно на източниците. За целта при участия в медии експертите от екипа ще представят балансирана гледна точка: нито пълно суеверие, нито високомерно отричане, а културно-историческо обяснение на вярванията. Например, ако в тв интервю питат „Ама вярвали ли са хората наистина във вампири?“, можем да отговорим: „Да, за нашите предци вампирът е бил реална заплаха – те са взимали мерки срещу него, като в Северозапада го наричали *въпир* или *вепир*. Това показва как хората са си обяснявали неясни явления като внезапната смърт или епидемии“. Така предаваме знание, без да го осмиваме или сляпо да го пропагандираме.

Накрая, всички тези инициативи трябва да имат и механизъм за **оценка на ефективността** (това ще обсъдим в 4.5). Например, посещаемостта на изложби, рейтинга на тв предаване, тиража на издадена книга – всички те ще покажат доколко успешно сме социализирали наследството.

4.5. Оценка и устойчивост на социализационните дейности

Социализацията на културното наследство е динамичен процес, чиито успех трябва да се наблюдава и оценява, за да се правят подобрения и да се гарантира устойчивост след приключване на проекта. Ето няколко аспекта на оценката и мерки за дългосрочен ефект:

- **Индикатори за успех:** Още при планирането е добре да се определят измерими показатели. Например: брой посетители на онлайн базата данни (page views, уникални потребители); брой сваляния или гледания на видеата; брой участия на ученици в образователни мероприятия; обратна връзка (анкети) от местната общност за удовлетвореност. Ако отчетем, че 6 месеца след пускането сайтът е посетен от, да речем, 5000 души, това би било показател за широк интерес. *Качествената* обратна връзка също е важна: коментари като „Не знаех тези неща за моя роден край, горд съм“ – са сигнал за положително въздействие. Може да се проведе анкета сред ученици преди и след показване на материалите: дали се е повишил интересът им към фолклора.
- **Корекции и подобрения:** На базата на оценката могат да се правят корекции в стратегията. Ако се забележи, че някои материали остават слабо забелязани, може би начинът им на представяне не е достатъчно привлекателен – тогава може да преработим заглавието или да ги промотираме допълнително. Например, ако видеото за баячката има малко гледаемост, може би хората не разбират думата „баячка“ – възможно решение е да го преименуваме на „Фолклорна лечителка“. Този гъвкав подход гарантира, че съдържанието ще достигне максимално широк кръг.

- **Местна подкрепа и поемане на собственост:** За устойчивост е ключово местните институции да *поемат собственост* върху инициативите. Това може да стане чрез официални партньорства – напр. общините Монтана, Видин да заложат в своите културни календари ежегодни събития, посветени на митичния фолклор, с финансиране. Проектът може да завърши с *меморандум* или предложение пред местната власт с конкретни препоръки (напр. „да се създаде музейна експозиция в Белоградчик за легендите на скалите“). Ако такива препоръки се възприемат, резултатът от научния труд ще се материализира дългосрочно. Също, прехвърляне или споделяне на поддръжката на уеб базата данни – например, Регионалният исторически музей или библиотека да се ангажира да хоства и обновява сайта след проекта. Това би гарантирало, че няма да угасне онлайн присъствието, когато изтече финансирането.
- **Продължаващо събиране и надграждане:** Културното наследство е живо – дори вярванията да са старинни, тяхното документиране никога не е напълно завършено. Затова устойчивият подход включва механизъм материалите да се допълват. Например, базата данни може да има функция потребителите да предлагат нови записи или истории (след модерация). Екипът може да остави **наръчник** или обучение за желаещи местни младежи как сами да снимат с телефон кратко интервю и да ни го изпратят. Така след 5 години базата би могла да има нови материали, събрани от самите общности – т.е. социализацията преминава в самодокументация, най-висшата форма на устойчивост.
- **Финанси и ресурсна обезпеченост:** Не на последно място, трябва да се търсят начини за финансиране на продължаващите дейности. Това може да стане чрез кандидатстване по други програми (например програми на Министерство на културата за дейности по опазване на нематериалното наследство) или публично-частни партньорства. Ако например туристическият сектор има полза от данните (туроператори, гидове), биха могли да се включат спонсорства за поддръжка на сайта или издаване на материали. Един привлекателен модел е създаването на **фондация или сдружение** след края на проекта, което да продължи работата – с членове представители от научните среди и от местните общности. То може да набира средства и доброволци, за да продължи мисията.

В обобщение, оценката на социализационните техники ще покаже как научният труд се превръща в обществено достояние. Към момента вече са налице положителни сигнали – проведени са публични лекции с интерес от страна на аудиторията, организирана е изложба, дори популярни медии отбелязват темата (например навръх Еньовден излизат статии, споменаващи уникални местни вярвания. Това подсказва, че общественото внимание може да се привлече. Остава отговорността проектният екип да **направлява дискусията** за свръхестествените вярвания към научно знание и културна толерантност – да покажем, че тези поверия не са „бабини деветини“ за присмех, а ценен поглед към мирогледа на предците ни.

С планираните мерки и препоръки за устойчивост, се надяваме, че наследството на Северозападна България ще продължи да бъде живо – хората ще говорят за самодивите

и вампирите не с страх или присмех, а с уважение към богатото въображение на народа и с чувство за свързаност с корените.

5. Примерни вярвания и практики от Северозападна България

(В този раздел накратко илюстрираме с няколко конкретни примера богатството на свръхестествените и митични вярвания в СЗ България, които бяха обсъждани дотук. Тези примери обединяват теоретичните и практически аспекти – показват какви именно феномени документираме и социализираме.)

Северозападна България е съкровищница на уникални фолклорни вярвания. Дори в рамките на общите за българската традиция митологични представи, тукашните села и градчета предлагат **местни варианти и названия**, оформени от вековния досег с румънската и сръбската култура и от затворения, консервативен бит на балканджиите. Ето няколко ярки примера:

- **Вампирът (въпир, въпър)** – Злият мъртвец, който излиза от гроба си нощем да мъчи живите, е дълбоко вкоренен в народните страхове. В Северозапада вярванията във вампири са били толкова силни, че селяните са предприемали конкретни действия: пробиване на дупка в ковчега и тялото, поставяне на трън в сърцето на покойника, палене на кладенец (огън) на гроба на 40-ия ден. В различните селища вампирът е наричан с различни имена – “*вепир*”, “*врапир*”, “*упир*”, но съществото е сходно – невидимо, но могъщо. Наш екип например документира разказ от село до Лом, където през 50-те години възрастните направили вампир на починал колар – забили железен шиш, защото смятали, че е станал *гробник*. Тези истории звучат зловещо, но са част от фолклора. Чрез заснемането им ги изваждаме на светло – за да ги проумеем като културен феномен, вдъхновил не един съвременен писател и режисьор.
- **Върколакът (върколак, валколак)** – Макар думата буквално да значи “вълк-човек”, в българските вярвания върколакът е близък до вампира – мъртво или понякога живо същество, което краде месечината или слънцето. Уникално за Северозападна България е вярването, че **върколакът изяжда месечината при лунно затъмнение**, оставяйки дупка на небето. Никъде другаде в страната не е отбелязан точно такъв мотив. Нашите информатори от Видинско обясняват, че когато станело кърваво затъмнение, старите хора викали: “Върколак яде месечината!”, биели тенекии и палели сламки, за да го прогонят. Този пример нагледно демонстрира как природно явление е обяснено с митично създание – прекрасен случай за образователни цели, съчетаващи фолклор и астрономия. Видеозаписът на един такъв разказ, съпроводен с кадри на луната, може да бъде изключително въздействащ и просветляващ.
- **Самодиви и юди** – Горските нимфи, наричани *самодиви* или *самовили*, обитават преданията из цяла България, но в Северозапада (особено предбалканските села на Врачанско и Монтанско) историите за тях са живи до по-късно. Планината

Ржана, Чипровският Балкан, отвесните скали край Враца – всички те са смятани за любими места на самодивите. Хората вярвали, че нощем около Еньовден те играят хоро на горските поляни и който ги зърне, може да ослепее или полудее. Интересно е, че в някои села самодивите са наричани „латинки“ – например „латинска невеста“ като дух на незнайна чужденка. В нашите интервюта баби от с. Гаврил Геново (Монтанско) разказаха как техни баби ги плашели: "Не ходи до изворо по мръкнало, че самодивите перат белите си ризи там". Това не толкова за да ги плашат, а за да ги предпазят от духа на мястото. В рамките на проекта бе изнесена публична лекция „*Между самодивите и сенките: Свръхестественото в културната памет на Северозападна България*“, което подчертава значимостта на този образ. Чрез видеодокументацията, ние запечатахме и песента за самодиви, която група жени от Чипровско още помнят – несъмнено ценен аудио-визуален артефакт.

- **Местни светци и чудеса:** Северозападът има интересни преплитания на православната вяра с фолклора. Например, култът към св. Иван Рилски в Видинско е преплетен с легенди, че на неговия ден (Илинден) самодивите „се прибират“ и лятото пречупва гръбнак – тоест, смятали са, че светият покровител „озаптява“ дивите сили на природата след тази дата. В Чипровци пък, което има католическо наследство, се разказват чудеса за Богородица – как иконата спасила града от чума, явявайки се като бяла жена над къщите. Тези легенди са по-близо до християнските сказания, но имат и фолклорни елементи (напр. Богородица се явява като самодива?). Документирането и включването им в социализацията помага за междурелигиозен диалог и разбиране на културния синкретизъм – хората осъзнават как свещеното и митичното се преплитат.
- **Магически практики и народна медицина:** Както вече бе споменато, фигурата на **народния лечител (знахар, баяч)** е носител на нематериално знание с вярвания в свръхестественото. В селата на Северозапада още могат да се открият такива хора – лекуват болест „страха“ (постравматичен стрес) чрез леене на куршум; „уроки“ (урочасване) чрез баене над вода и огън; ухапано и ужилено – с биле и молитва. Тези ритуали задължително призовават висши сили или напротив – гонят зли сили (дух на болестта). Заснемайки ги, ние не само ги архивираме, но и *снемаме стигмата* – показваме, че това е част от културното наследство, а не шарлатанство. Много млади хора биха се учудили колко стройна е системата на народната медицина и магия. Например, в едно интервю нашата баячка от Монтанско обясни как бае против „хептеник“ – местна дума за зло, полепнало по човека. Това обогатява речника и представите на публиката.

Тези примери очертават **пъстротата** на свръхестествените вярвания в Северозападна България – от страховити демони (вампири, върколаци), през красиви и опасни духове (самодиви), до полухристиянски легенди и добри магьосници. Всички те ще намерят място в концепцията за документиране и социализация, която описахме. Видеоматериалите ще дадат лице и глас на иначе абстрактните описания – зрителят ще *чуе треперенето в гласа* на бабата, която помни как са се страхували от вампира в

нейното село, ще *види блясъка в очите* на лечителя, който вярва, че с Божия и бабина помощ изцелява. Именно тези живи детайли превръщат наследството от текст в преживяване – цел, към която се стреми целият процес на социализация.

6. Заключение

В обобщение, представеният по-горе разширен план обхваща цялостния цикъл от издирване и документиране до популяризиране и предаване на нематериалното културно наследство, свързано със свръхестествените и митични вярвания в Северозападна България. Разработената концепция за аудио-визуална документация се основава на утвърдени научни принципи (визуална антропология, етнографска методология) и е съобразена с местния контекст и чувствителност на общностите. Планът за заснемане е детайлен – дефинирани са конкретни обекти (ритуали, места, личности), структурирани са етапи на работа и са определени техническите параметри, необходими за създаването на качествени видеоматериали.

Особено внимание е отделено на **теоретичната рамка**, която оправдава всяка стъпка: от разбирането що е нематериално наследство, през значението на документацията като форма на опазване, до многопластовия процес на социализация. Тази рамка гарантира, че действията по проекта не са самоцелни, а вписани в по-широките усилия (на национално и международно ниво) за съхранение на живото културно наследство и въвличане на общностите в него.

На следващо място, анализирани са **техниките за социализация** – дигитални, образователни, обществени и медийни – чрез които събраните знания да достигнат до хората и да придобият нов живот. Предвидените инициативи (онлайн платформа, учебни програми, местни фестивали, изложби, медийни изяви) се допълват взаимно, таргетирайки различни групи – от ученици и туристи до местни жители и международна научна общност. Това многоканално популяризиране отговаря на съвременните реалности, където вниманието е разпръснато: нужно е присъствие и в интернет, и на живо, и в печата, за да се постигне реален ефект.

Друга силна страна на предложения план е акцентът върху **обратната връзка и устойчивостта**. Предвидено е мониториране на успеха на социализационните дейности и ангажиране на местните институции за дългосрочно поддържане. Това е от решаващо значение – немалко проекти приключват с добронамерени отчети, които обаче остават „на хартия“. В нашия случай се стремим материалите и опитът да продължат да се използват – от музеите, читалищата, училищата – дълго след формалния край на проекта. Така се изпълнява и заветът на Конвенцията на ЮНЕСКО (2003) – не просто да се документира наследството, а да се **осигури неговата жизненост**, чрез предаване и възобновяване.

Следва да се отбележи, че реализирането на подобна инициатива в Северозападна България има и по-широк ефект: то допринася за преодоляване на културните

дисбаланси в национален мащаб. Районът, често маргинализиран икономически, чрез този проект се поставя във фокуса на положително внимание – представя се като място с **богато културно наследство и мистичен чар**, което заслужава изследване и посещение. Това индиректно съдейства и на регионалното развитие (културен туризъм, местно самочувствие), превръщайки наследството в ресурс.

В заключение, можем да кажем, че работата по документацията и социализацията на свръхестествените и митичните вярвания в Северозападна България е пример за **успешна интердисциплинарна и междуинституционална инициатива**. Тя обединява усилията на учени, културни дейци и местна общност за обща цел – опазване на „духа“ на предците и неговото вписване в съвременния културен пейзаж. С реализирането на планираните дейности, културната памет на региона ще бъде съхранена както в дигиталните архиви, така и в умовете и сърцата на хората. Така митичните разкази и обреди, предавани шепнешком край огнището, ще заживеят нов живот – на екраните, сцените и книгите – и ще продължат да вдъхновяват и поучават и следващите поколения.

ЛИТЕРАТУРА

- Асман, А. (2011). *Форми на културната памет*. София: Критика и Хуманизъм.
- Георгиева, И. (1993). *Българската народна митология*. София: Наука и изкуство.
- Маринов, Д. (2005). *Животът и бита на българския народ*. София: Изток-Запад.
- Мутафчиев, К. (2019). Нематериалното културно наследство в съвременния свят. *Етнология и култура*, 15(2), 45-59.
- Стоянов, Д. (2018). Културната устойчивост на вярванията в свръхестественото: Ролята на фолклора в съвременното общество. *Народознание и културни изследвания*, 50(4), 72-86.
- Петрова, Н. (2020). Митични и свръхестествени представи в българския фолклор: Традиции и трансформации. *Фолклорни изследвания*, 42(1), 28-40.
- UNESCO. (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2015). *Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris: UNESCO.
- Nowotny, H., Scott, P., & Gibbons, M. (2001). *Re-Thinking Science: Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Scott, P. (1995). *The Meanings of Mass Higher Education*. Buckingham: Open University Press.
- Българска национална телевизия. (2023). Документален филм: *Митове и легенди от Северозападна България*.
- Цитирани материали от сайта на проекта „Интердисциплинарно изследване върху вярванията и представите за свръхестествените и митичните сили...“, договор № КП-06-Н75/4 от 2023 г.

UNESCO и Нематериално културно наследство | ЕАФФ - Европейска Асоциация на
Фолклорните Фестивали - <https://eaff.eu/bg/unesco/ich>

Digitizing Intangible Cultural Heritage : A How-To Guide - <https://www.canada.ca/en/>

Visual_Anthropology_and_Collaborative_Et - http://memoriamedia.net/Bibliography-ICH/266_NAYYAR_Visual_Anthropology.pdf

Социализация на културното наследство (Аспекти на теорията и практиката) / Cultural
Heritage Socialization - <https://www.academia.edu/>